

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Uotila, Merja; Paloheimo, Maare; Niiranen, Susanna

Title: Ajan haalistamat värit? : värit ja värjärit historiantutkimuksessa

Year: 2023

Version: Published version

Copyright: © Kirjoittaja 2023

Rights: CC BY 4.0

Rights url: <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

Please cite the original version:

Uotila, M., Paloheimo, M., & Niiranen, S. (2023). Ajan haalistamat värit? : värit ja värjärit historiantutkimuksessa. Pohjolan historiankirjoitus : tiedeblogi Suomen ja muiden Pohjoismaiden historiografiasta, 30.05.2023.
<https://pohjolanhistoriankirjoitus.blogspot.com/2023/05/>

Pohjolan historiankirjoitus

Tiedeblogi Suomen ja muiden Pohjoismaiden historiografiasta - ISSN 2737-1948 / CC BY

Etusivu

Blogi & toimituskunta

Kirjoita blogiin!

Historiografista tutkimusta

30.5.2023

Ajan haalistamat värit? Värit ja värjärit historiantutkimuksessa

Merja Uotila, Maare Paloheimo & Susanna Niiranen

Käsityksemme menneisyyden ihmisten elinympäristön värimaailmasta on usein haalistunut liki värittömäksi. Esimerkiksi alun perin kirkkailla väreillä maalatut antiikin patsaat menettivät väriloistonsa altistuttuaan ajan kuluttavalle vaikutukselle. Myöhemmin valkeista patsaista ja puhtaan vaaleasta marmorista muodostui klassisen taiteen ihanne, jota ei sovi edelleenkään rikkoa. Samalla tavalla kuluneet vuosisadat ovat haalistaneet ja vieneet värit Suomen keskiaikaisista puuveistoksista. Keskiaikaisten kirkkosalien värikäs kuvamaailma puolestaan katosi, kun ne maalattiin piiloon puhdasoppisuuden aikana. Kuvat löydettiin maalikerrosten alta uudelleen vasta reilu vuosisata sitten, jolloin paljastui seinämaalauksen hahmojen värikäs vaatetus.

Entisaikain ”resurssiviisaassa” maailmassa vaatteet ja niiden materiaalit kierrätettiin ja kulutettiin loppuun, jos ei muutoin, niin lumppupaperin raaka-aineena. Suomen museoihin on siis talletettu vähän vanhoja vaatekappaleita – tämä koskee etenkin arki- ja työvaatteita. Aika on käsitellyt museoesineitäkin haurastuttaen ja haalistaen niitä. Auringon valon ja saasteiden vaikutuksesta muuttuneet ja hävinneet värit ja sävyt vaikeuttavat kokonaiskuvan saamista menneisyyden ihmisten elinympäristön väreistä ja värikyydestä. Uuden tutkimuksen ja teknologian edistymisen myötä tekstiilien sekä rakennetun ympäristön alkuperäisistä väreistä on kuitenkin saatu luotua parempi käsitys. Nykyään mennyttä maailmaa voidaan myös värittää, sillä teknologian avulla on mahdollista lisätä jälkikäteen värejä vanhoihin mustavalkovalokuvuihin. Tämä on lisännyt kuvien kiinnostavuutta.

Maksullisilla kuvankäsittelyohjelmilla tai ilmaisilla verkkopalveluilla voi lisätä värejä digitoituihin vanhoihin valokuvuihin. Verkkopalveluissa tekoälyn avustuksella luotu värimaailma vaikuttaa usein todentuntuiselta. Alkuperäinen kuva: Kahvitauko risukarhin luona. Puumalan talon väkeä 1930-luvun lopulla. Pitkälänmäki, Varpaisjärvi, Jyväskylän yliopisto, Avoimen tiedon keskus, Tiedemuseo, Ahti Rytkösen kokoelma. Kuvan muokkaus <https://www.myheritage.fi/incolor> -sivustolla Riina Turunen. Kuvapari on julkaistu Ylä-Savon elämisen ehdot 1500–1900-hankkeen Facebook-sivulla.

Pohjolan historiankirjoitus

Tarkastele profiilia

BLOGIARKISTO

toukokuuta 2023 (1)

huhtikuuta 2023 (1)

maaliskuuta 2023 (1)

helmikuuta 2023 (1)

tammikuuta 2023 (1)

joulukuuta 2022 (1)

marraskuuta 2022 (1)

lokakuuta 2022 (1)

syyskuuta 2022 (1)

elokuuta 2022 (1)

kesäkuuta 2022 (1)

toukokuuta 2022 (1)

huhtikuuta 2022 (1)

maaliskuuta 2022 (1)

helmikuuta 2022 (1)

tammikuuta 2022 (1)

joulukuuta 2021 (1)

marraskuuta 2021 (1)

lokakuuta 2021 (1)

syyskuuta 2021 (1)

heinäkuuta 2021 (1)

kesäkuuta 2021 (1)

TUNNISTEET

1500-luku

1600-luku

1700-luku

1800-luku

1900-luku

1980-luku

aateli

aatelisto

Ahvenkoski

Aleksanteri I

Alpo Silander

Anders Lizelius

arkistolaitos

baltiansaksalaiset

Värit ja värisävyt ovat saaneet osansa tutkijoiden kiinnostuksesta, mutta väritutkimuksessa on keskitytty paljolti estetiikkaan ja symboliikkaan. Suomessa varhaisempien aikojen tutkimus on ollut taidehistorioitsijoiden ja arkeologien harteilla. Tutkimusteknologian kehitys on esimerkiksi arkeologiassa lisännyt mahdollisuuksia analysoida säilyneitä tekstiilinosia ja määrittää niiden värejä ja väriaineita. Historiatieteissä painopiste on taas ollut enemmänkin eliitin materiaalisessa kulttuurissa, pukeutumisessa ja kulutuksessa.

Värit vaatetutkimuksessa

Suomalaisessa pukeutumis- ja vaatetutkimuksessa värit ja niitä tuottaneet värjärit näkyvät vaihtelevasti. Taidehistorioitsija, pukuhistorian tutkimuksen edelläkävijä Riitta Pylkkänen luo kattavaan ja monipuoliseen lähdeaineistoon (mm. maalaustaide, perukirjat, tuontitilastot, tuomiokirjat) pohjautuvilla tutkimuksillaan perustan suomalaisen vaatetushistorian tutkimuksille. Pylkkäsen klassikkoteoksissa, kuten *Säätyläispuku Suomessa vanhemmalla Vaasa-ajalla 1550–1620 (1956)* ja *Barokin pukumuoti Suomessa 1620–1720 (1970)*, päähuomio on kuitenkin säätyläistön vaatteissa, vaikka Pylkkänen on tuntenut rahvaan puvunparren ja tekee siitäkin mainintoja. Pukujen värit ja värjääminen saavat osansa huomiosta, vaikka ne eivät ole olleet varsinaisesti tutkimuskohteena. Pylkkänen nostaa kattavasti esille myös ylellisyysasetusten rajoitukset materiaalien saatavuudelle ja käytölle. Valitettavasti kirjojen laaja kuvitus on usein mustavalkoinen.

Historioitsijat eivät ole juurikaan tehneet erillistutkimuksia vaatteista tai pukeutumisesta, vaikka paikallis- ja kaupunkihistorian kaanoniin kuuluu käsitellä lyhyesti paikallista pukumuotia. Tämä tehdään yleensä yksittäisin esimerkein ja perukirjoihin tukeutuen. Toisinaan muistetaan mainita ylellisyysasetusten vaikutus. Paikkakunnalla toimineet värjäämöt ja värjärit voivat saada oman osuutensa. Historioitsija Saini Laurikkala on teoksessaan *Varsinais-Suomen talonpoikain asumukset ja kotitalousvälineet 1700-luvulla (1947)* sivunnut värjäämisperinnettä, vaikka näkökulma on naisten kotityönä tapahtuneessa värjäämisessä. Värimaailman hän toteaa olleen edelleen luonnonväreihin pohjautuva. Laurikkala on kuitenkin huomionut ostovärien yleistymisen 1700-luvun loppupuolella.

Perinteisen kansatieteen kohteeksi vaatteet ja pukeutuminen ovat sen sijaan sopineet hyvin. Kansanomaiset puvunparret ovat olleet kansatieteilijöiden kiinnostuksen kohteina jo 1800-luvun lopusta lähtien, jolloin säätyläistö ja oppineisto heräsivät niin käyttämään kuin tutkimaan niitä. U.T. Sirelius kirjoittaa teoksessaan *Suomen kansallispukuja (1915)* alueellisista puvunparsista, mutta värit tai värjääminen eivät olleet teoksessa kovin suuressa roolissa. Sen sijaan Sireliuksen *Suomen kansanomaista kulttuuria I (1919)* kotivärjäys saa oman osuutensa. Etnologinen tutkimus on voinut pohjata kerättyihin vaatekokoelmiin ja muistitietoon, mutta toisinaan tutkijat ovat käyttäneet myös historiallisia lähteitä, kuten perukirjoja. Niin Bo Lönnqvist kuin Seija Johnsson ovat voineet tukeutua näihin lähteisiin kirjoittaessaan naisten vaatekappaleiden väreistä.

Kansanomaista pukeutumista käsittelevistä yleisteoksista kannattaa nostaa esiin kaksi. Kansatieteilijä Toini-Inkeri Kaukonen on *Suomalaiset kansanpuvut ja kansallispuvut (1985)* teoksessaan huomionut vaatteiden värin ja paikoitellen kertonut niiden värjäämisestä painopisteen ollessa kotivärjäyksessä. Ammattivärjäreiden vaikutus näkyi kuitenkin esimerkiksi savolaisten sinisen eri vivahteista käytetyissä nimityksissä, kuten mellasini ja perlyysi. Pirkko Sihvo puolestaan kirjoittaa teoksessa *Rahvaan puku (2005)* vaatteiden ohella ylellisyysasetusten ja normiston aiheuttamista värienkäyttörajoituksista, rahvaan käyttämistä väreistä sekä niiden nimistä. Teoksen runsas kuvitus on osin värillistä. Kaikkinensa värien tuottajat ovat jääneet vaatetutkimuksessa pieneen rooliin.

Edvard Rodhe
Eino Jutikkala
Emanuel Linderholm
Eva Österberg
Fredrika Dorotea
Heikki Ylikangas
henkilöhistoria
Henrik Gabriel Porthan
Henrik Klaunpoika Horn
Herman Lundström
Herman Råbergh
historia
historiakulttuuri
historiakuva
historiallinen kriminologia
historiankirjoitus
historiografia
Hjalmar Holmquist
Horn-suku
isoviha
Jaakko Gummerus
Johan Bilmark
Johan Jakob Nordström
Juhana-herttua
Juho Rudolf Koskimies
Kaarlo Blomstedt
kansatiede
Karjala
Karl Adolf Appelberg
kirkkohistoria
konservointi
kruunu
kulttuurihistoria
Kustaa IV Adolf
Kuurinmaa
lehdistö
lehdistöhistoria
lesket
luonnonväriaineet
maanluovutus
maanomistus
maataloushistoria
maatilaperimys
mahtivaltio
Martti Ruuth
menteliteettien historia
menteliteettihistoria
metodologia
mikrohistoria
muinaismuistohallinto
muinaistutkimus
museot
nationalismi
oikeushistoria

Savolaisen Akka sinisessä päällystakissaan ja siniraitaisessa hameessaan. Kuva: R. W. Eklund Julkaisussa C. A. Gottlund: *Otawa eli suomalaisia huvituksia* 1. 1828. Doria.

Värit ja värjärit teollisuuslaitosten historiateoksissa

Historiantutkijat ovat olleet vaatteiden yksityiskohtien sijaan enemmän kiinnostuneita niiden tekemisestä ja tuotannosta, eivätkä värisävyt ole saaneet suurta roolia. Verkatehtaita käsittelevissä historiateoksissa mainitaan kuitenkin usein värjärit, sillä värjäämö oli kutomon, vanuttamon ja leikkaamon ohella yksi verkatehtaan osista. Moni verkatehdas oli myös joko värjäriin perustama, hoitama tai vuokraama. Esimerkiksi Littoisten verkatehtaan alkuvaiheet ovat värjäri, myöhempi tehtailija Esaias Wechterin (1701–1776) Turkuun sijoittuneessa toiminnassa. Yrjö Koskelainen on sivunnut *Littoisten verkatehtaan historia ynnä piirteitä Wecterin manufaktuurilaitoksen vaiheista* (1923) teoksessaan myös aikaisempaa turkulaista värjäämötoimintaa. K. V. Kaukovalta on puolestaan kirjoittanut yhteen kietoutuneiden Jokioisten verkatehtaan ja tästä kehittyneiden Tampereen verkatehtaan (1947) sekä Forssan puuvillatehtaan tarinat (1934). Teosten tyyli on kuvailevaa ja Suomen kontekstiin sidottua tapahtumahistoriaa keskeisiä henkilöitä, myös värjäreitä, nimellä mainiten.

Osa värjäreitä työskenteli itsenäisinä käsityöläisammattilaisina kaupungeissa, mutta myöhemmin myös maaseudulla. Tieteellisintä tutkimusta värjäreiden lukumäärästä edustaa Per Schybergson, jonka teokset *Hantverk och fabriker. Finlands konsumtionsvaruindustri 1815–1870 I–III* esittelee värjäysalan toimijoita sekä tuotantoa osana kulutustavaratuotantoa. Hänellä on ollut mahdollista käyttää lähdeaineistona 1800-luvulla kerättyä tilastoaineistoa, vaikka hän on myös tehnyt suuren työn kootessaan omia tilastoja.

Yksittäisistä värjäreistä on tehty muutamia sukututkimuksen luonteisia selvityksiä. Harvinainen erikoisartikkeli värjäreistä on taide- ja tekstiilihistorioitsija Ingegerd Henschen-Ingvarin *Tygtryckare och färgare i Finland* (1943), jossa hän luettelee kaupunkien värjäreitä nimellä. Yksittäisistä värjäreistä ja heidän pienistä manufaktureistaan löytyy tietoa pitäjänhistorioista tai pienistä muistojulkaisuista, kuten V. J. Kallion kirjasta

papinlesket
 papisto
 perimyskäytänteet
 Pohjoismaat
 porvaristo
 rajat
 rauha
 rauhansopimukset
 rikoshistoria
 Ruotsi
 Ruotsin valtakunta
 sanomalehdet
 sota
 sotilasvaltio
 Suomen historia
 Suomen historiankirjoitus
 Suomen suuriruhtinaskunta
 Suomenkieliset Tieto-Sanomats
 Suomi
 suuri Pohjan sota
 sääty
 sääty-yhteiskunta
 Taalainmaa
 talonpoikainen vapaus
 talonpojat
 tilaperimys
 toimijuus
 torpat
 Turku
 Turun Akatemia
 Uudenkaupungin rauha
 vaate tutkimus
 vaatteet
 valtionarkeologit
 valtionrakennus
 valtiosääntö
 varhaismoderni aika
 Veli Verkko
 Venäjä
 verkatehdas
 veronkanto
 verotus
 Viipuri
 Viro
 vuorovaikutus
 väitöskirja
 väitösohjaaja
 värit
 värjärit

Ammattimaisesta vanhanaikaisesta tekstiilituotteiden värjäyksestä yleensä ja erikoisesti Liljeroosin tehtaassa Tampereella (1942), jossa mielenkiintoisin osuus on vanhan värjäriin muistelmat väriaineiden käytöstä. Suomessa ei ole tehty varsinaista erikoisteosta värjäysalan ammattilaisista toisin kuin Ruotsissa, jossa on julkaistu esimerkiksi etnologi Eva Bergströmin nimensä mukaisesti vain värjäreihin keskittyvä *Den blå handen: om Stockholms färgare 1650–1900*.

Hämeenlinnassa värjärit olivat keskittyneet pitkälti samalle alueelle. Kuvassa on Carl Sven Lindin rakennuttama värjäämörakennus (1852). Värjäämössä oli kolme huonetta: kuivaushuone, värihuone, josta oli erotettu "plooveri" sinivärjäystä varten sekä oppipoikien asuintila omalla sisäänkäynnillä. Kuva: "Lindin värjäämö," DIGI - Yleisten kirjastojen digitoimaa aineistoa.

Monipuolistuva värien tutkimus

Luonnonväriaineet ja niiden käyttö tekstiilivärjäyksessä sekä värjäykseen liittyvän tietotaidon leviäminen ja reitit ovat saaneet osakseen vain vähän tutkimuksellista huomiota suomalaisessa historian tutkimuksessa. Viime aikoina tutkimukselliset näkökulmat ovat kuitenkin laajentuneet ja monipuolistuneet. Esimerkkinä voidaan mainita Arja Turusen ja Anna Niirasen toimittama *Säädyllystä ja säädyttöntä. Pukeutumisen historiaa renessanssista nykypäivään* (2019). Värien ja niiden käytön tutkimuksessa huomioidaan nykyään laajemmin arkipäivän ja tavallisen kansan näkökulma – toisin sanoen tutkimuksellinen mielenkiinto ohjautuu lisääntyvissä määrin laajempien kansanosien pukeutumiseen, arkipäiväiseen värien käyttöön sekä värjäreihin ja näiden ammattiosaamiseen. *Ennen ja nyt – historian tietosanomat* -journalin vuoden 2022 Väri ja historia -teemanumerossa aihetta tarkasteltiin talous- ja valokuvahistorian sekä maisema- ja taiteentutkimuksen näkökulmista. Oma kontribuutiomme teemanumeroon käsitteli luonnonväriaineiden tuontia Suomeen. Väreillä on ollut ja on edelleenkin niin kulttuurista, sosiaalista, poliittista kuin psykologista merkitystä, minkä vuoksi niiden tutkiminen menneisyydessä auttaa ymmärtämään värien monien merkityksien pitkiä juuria.

FT Merja Uotila, FT Maare Paloheimo ja dosentti Susanna Niiranen työskentelevät Koneen Säätiön rahoittamassa hankkeessa Säädelyt sävyt: väriaineet, värjärit ja välittäjät yhteiskunnallisen muutoksen kuvaajina, 1400–1850. Hankkeessa tutkitaan erityisesti värjäreiden sekä värien välittäjien ja myyjien roolia yhteiskunnan ja materiaalsen kulttuurin kehityksessä 1400-luvulta 1800-luvun puoliväliin asti (<https://saadellytsavvt.blogspot.com/>).

Kirjallisuus

Ennen ja nyt – Historian tietosanomat. 22:2 (2022): Väri ja historia.

Henschen-Ingvar, I, Tytryckare och färgare i Finland från 1700-talet och fram till 1809. *Finskt Museum* Vol 50 (1943).

Johnsson, Seija, *I den folkliga modedräktens fotspår. Bondekvinnors välstånd, ställning och modemedvetenhet i Gamlakarleby socken 1740–1800*. Jyväskylän yliopisto 2018.

Kallio, V. J., *Ammattimaisesta vanhanaikaisesta tekstiilituotteiden värjäyksestä yleensä ja erikoisesti Liljeroosin tehtaassa Tampereella*. Helsinki 1942.

Kaukonen, Toini-Inkeri, *Suomalaiset kansanpuvut ja kansallispuvut*. Werner Söderström Osakeyhtiö 1985.

Kaukovalta, K. V., *Forssan puuvillatehtaan historia 1847–1934*. Osakeyhtiö Forssa 1934.

Kaukovalta, K. V. & Riipinen, Ale-Einari, *Tampereen verkatehdas 1797–1947: muistojulkaisu*. 1–2. Tampereen verkatehdas 1947.

Koskelainen, Yrjö, *Littoisten verkatehtaan historia ynnä piirteitä Wechterin manufaktuurilaitoksen vaiheista 1738–1823–1923*. Littoisten verkatehdas 1923.

Laurikkala, Saini, *Varsinais-Suomen talonpoikain asumukset ja kotitalousvälineet 1700-luvulla*. Turun yliopisto 1947.

Lehtinen, Ildikó & Sihvo, Pirkko, *Rahwaan puku. Näkökulmia Suomen kansallismuseon kansanpukukokoelmiin*. Museovirasto 2005 3. uud. ja laaj. p.

Lönnqvist, Bo, *Dräkt och mode i ett landsbygdssamhälle 1870–1920*. Suomen muinaismuistoyhdistys, 1972.

Pylkkänen, Riitta, *Säätyläispuku Suomessa vanhemmalla Vaasa-ajalla 1550–1620*. Suomen Muinaismuistoyhdistys 1956.

Pylkkänen, Riitta, *Barokin pukumuoti Suomessa 1620–1720*. Weilin + Göös 1970.

Pylkkänen, Riitta, *Säätyläisnaisten pukeutuminen Suomessa 1700-luvulla*. Suomen Muinaismuistoyhdistys 1982.

Pylkkänen, Riitta, *Kaksi pukuhistoriallista tutkielmaa*. (Miehen muotipuku Suomessa 1700-luvulla). Suomen Muinaismuistoyhdistys 1984.

Schybergson, Per, *Hantverk och fabriker I. Finlands konsumtionsvaruindustri 1815–1870: Helhetsutveckling*. Finska vetenskaps-societeten 1973.

Schybergson, Per, *Hantverk och fabriker II. Finlands konsumtionsvaruindustri 1815–1870: Branschutveckling*. Finska vetenskaps-societeten 1974.

Sirelius, U. T., *Suomen kansanomaista kulttuuria: Esineellisen kansatieteen tuloksia I–II*. Otava 1919–1921.

Sirelius, U. T., *Suomen kansallispuvut: Kuvia ja ohjeita käytäntöä varten 1–2. Tietosanakirja*. Helsinki 1921–1922, näköispainos 1989.

Turunen, Arja & Niiranen, Anna (toim.), *Säädyllistä ja säädyttöä. Pukeutumisen historiaa renessanssista nykypäivään*. SKS 2019.

Tiainen, Timo, Uotila, Merja & Paloheimo, Maare, ”Indigon sinisestä kokenillin punaiseen: Tekstiilivärjäyksessä käytettyjen luonnonväriaineiden tuonti Suomeen (1791–1856)” *Ennen ja nyt – Historian tietosanomat*, 22: 2 (2022), 3–26.

Uotila, Merja & Paloheimo, Maare, “Textiles in blue production, consumption and material culture in rural areas in early-nineteenth century Finland”, *Scandinavian Economic History Review*, 71:2 (2021), 199–217.

Pvm. 30.5.23

Tunnisteet: historiografia, luonnonväriaineet, vaate tutkimus, vaatteet, verkatehdas, värit, värjärit

Uudemmat tekstit

Etusivu

Vanhemmat tekstit

Tilaa: Blogitekstit (Atom)

Teema: Picture Window. Sisällön tarjoaa Blogger.